

Berzsenyi Dániel

A klímaváltozás biztonságpolitikai következményei az Arktiszon (II.)

A Nemzet és Biztonság előző számában a globális klímaváltozásnak az Arktiszonra gyakorolt hatásait, valamint a térség államai által ennek következtében kezdeményezett tudományos kutatásokat és a katonai potenciál növelésére tett lépéseket értékeltük. E gondolatmenet folytatásaként most a régióra vonatkozó stratégiai dokumentumok bemutatásával áttekintést kívánunk nyújtani ezen országok érdekeiről és az ezek érvényesítésére rendelkezésükre álló eszközökről.

Az Arktiszon közvetlen vagy közvetett érdekeltséggel rendelkező országok alapvetően két fő csoportra oszthatók. Elsőként azokat az államokat vizsgáljuk, amelyek közvetlen földrajzi kapcsolatban állnak az Arktisszal, és számottevő érdekvéonyesítő képességgel rendelkeznek. Az arktiszi ötök (A5) meghatározó északi-sarki területekkel bíró államok, melyek a közvetlen földrajzi kapcsolattal szintén rendelkező Svédországgal, Finnországgal és Izlanddal kiegészülve alkotják az arktiszi nyolcak (A8) csoportját.

Az arktiszi ötök

Amerikai Egyesült Államok
(„Van fontosabb is”)

Az arktiszi ötök között folyó vetélkedésben az Amerikai Egyesült Államok a vonakodó ország szerepét tölti be. Kivételes helyzetét az UNCLOS-szerződés ratifikálásának elmaradása okozza: emiatt az Egyesült Államok hivatalosan nem tarthat igényt a kizárólagos gazdasági övezetén túl elterülő kontinentális talapzatra (másutt sem), to-

vábbá nem vehet részt annak a bizottságnak a munkájában sem, amely az egyezmény értelmében döntéshozatalra jogosult a szerződést érintő kérdésekben. Ugyanakkor az USA az egyetlen arktiszi állam, amely következetesen (10–15 évente) hivatalos Arktiszon-stratégiát készít, még, ha ezek tényleges hatást nem is gyakoroltak az amerikai sarkvidéki politika alakulására. E téren a 2009-es év hozott változást, amikor a Bush-kormányzat Arktiszon-stratégiája az Egyesült Államok elsődleges sarkvidéki prioritásaként jelölte meg a biztonságot, szemben az 1994-es elnöki irányelvvel, amelyben még az utolsó, hatodik helyen szerepelt. Az Egyesült Államok arktiszi célkitűzései a 15 év alatt az alábbiakra terjedtek ki:

- az arktiszi régióhoz köthető nemzet- és belbiztonsági igények összehangolása;
- az arktiszi környezet és a biológiai-termeszeti kincsek megóvása;
- a természeti erőforrások és a gazdasági fejlődés tekintetében a fenntarthatóság biztosítása a környezeti szempontok alapján;
- a kooperatív szerveződések erősítése a nyolc arktiszi állam – az Amerikai Egyesült Államok, Kanada, Dánia, Finnország,

Izland, Norvégia, az Oroszországi Föderáció, Svédország – között;

- az Arktisz bennszülött közösségeinek bevonása a rájuk hatással levő döntésekbe;
- a tudományos kutatások kiterjesztése a helyi, regionális és globális környezeti ügyekben.

A Bush-adminisztráció utolsó napjaiban megjelent irányelv célul tűzi ki az amerikai politika felülvizsgálatát, valamint erőteljesebb katonai és navigációs jelenlétre szólít fel a térségben. A dokumentum újra megerősíti azt a nézetet, miszerint az Északnyugati átjárót – kanadai fennhatóságú terület helyett – nemzetközi szorosként kell kezelni, ezáltal érvényre juttatva az amerikai tranzitáthaladás jogát. A direktíva ellenzi az Antarktisz-szerződéshez hasonló, átfogó, multilaterális arktiszi egyezményről szóló tárgyalások folytatását, viszont erőteljesen támogatja az UNCLOS-szerződéshez való csatlakozást. Ez lenne ugyanis a leghatékonyabb módja annak, hogy az Egyesült Államok kiterjesztett kontinentális talapzati igénye nemzetközi elismerést és jogalapot kapjon. Ugyanakkor a dokumentum nem ad egyértelmű iránymutatást az Arktiszi Tanács jövőjével kapcsolatban, mert bár javasolja, hogy az arktiszi országokat érintő valamennyi kérdést delegálják ide, de ellenzi, hogy az olyan nemzetközi szervezetté váljon, amely előírtan hozzászólási és véleménynyilvánítási jogokat gyakorol.

Több tényező is megerősíteni látszik, hogy az Amerikai Egyesült Államok ezúttal komolyan gondolja a megfogalmazott arktiszi irányelveket. Victor Renuart, az Északi Stratégiai Parancsnokság (USNORTHCOM) korábbi légierő-főnöke állásfoglalásában egyetértett az Északnyugati átjáróban katonai bázis létrehozását célzó kanadai tervekkel. Minimális elvárásként fogalmazta meg kutató-mentő képességek kialakítását a tér-

ségben, miközben figyelmeztetett az egyre növekvő hajóforgalomra és a kínai jelenlétre. 2009 novemberében az Egyesült Államok Haditengerészete öt évre szóló arktiszi ismertetőt (*Arctic Roadmap*) adott ki a következő stratégiákról, irányelvekről, missziókról, tervekről, fejlesztésekről, valamint a felkészítésről és kiképzésről. 2010 elején vált ismertté, hogy Renuart nyilatkozatával nagyjából egy időben az Egyesült Államok Központi Hírszerző Ügynöksége (CIA) az elnöki direktíva nyomán újraindította azt a programot, amelynek keretében amerikai tudósok hozzáférnek a CIA kémműholdjai által készített nagy felbontású felvételekhez, hogy azok segítségével alaposabb kutatásokat végezzenek az arktiszi környezetváltozással kapcsolatban.

Bár a szóban forgó elnöki irányelv megjelenéséig az Egyesült Államok a legtöbb dimenzió tekintetében elhanyagolta az Északi-sarkvidéket, azért találunk olyan érdekeket, amelyekre ez nem teljesen áll. Az alaszakai olaj- és gázmezők feltárása még az 1960-as és 1970-es években kezdődött meg, azonban a nyersanyagéhség növekedésétől és annak a környezetre gyakorolt negatív hatásaitól tartva az amerikai kormány létrehozta az Arktiszi Nemzeti Vadvilág-óvóhelyet (*Arctic National Wildlife Refuge – ANWR*). A védett szövetségi területen folytatandó fúrásokra és kitermelésre vonatkozó előírásokat 1980-ban tovább szigorítva kongresszusi jóváhagyáshoz köttették az engedélyek kiadását, ami egybeesett az 1980-as évek olajárcsökkenésével, s az arktiszi feltárások megszűnését eredményezte. A szövetségi terület közelében csak közel húsz esztendő elteltével, a 2000-es évek elején kezdődtek meg ismét a feltárások.

Az Egyesült Államok alaszakai szárazföldi, illetve tengeri olaj- és gázmezőin a kitermelést alapvetően három tényező befo-

lyásolja. Egyrészt az ország függése a közel-keleti régiótól, amelyen bizonyos mértékig enyhíthet az északi készletek kitermelése. Másrészt fontos tényező a mindenkori olajár, amely már jó ideje eléri azt a szintet, aminél megéri az alaszakai mezők üzemeltetése. A szükséglet és a gazdasági érdekek így módon többnyire felülírják a környezet védelmével kapcsolatban megfogalmazódó igényeket. Harmadrészt pedig nem feledkezhetünk meg arról, hogy jelenlegi ismereteink alapján az Északi-sarkvidék rendkívül gazdag természeti kincsekben: az Amerikai Geológiai Szolgálat becslései szerint a világ feltáratlan olajkészleteinek mintegy 30, gázkészleteinek pedig 13 százaléka található az arktiszi régióban, ezen belül pedig csak az alaszakai terület közel 30 milliárd hordónyi kőolajat és 72 milliárd hordónyi olajjal egyenértékű gázt rejt.

A számokat látva nem meglepő, hogy az utóbbi években riasztó méreteket öltött az emberi tevékenység az Egyesült Államok távoli északi területein. Csak idő kérdése így, hogy a Kongresszus mikor kényszerül döntést hozni a védett területeken történő – környezetvédelmi szempontból beláthatatlan következményekkel járó – feltárások engedélyezéséről: a gazdaság és a fejlődés érdekei vélhetően felülírják majd a környezetvédelmi szempontokat.

Az Északi-sarkvidék közlekedése és biztonsága szempontjából az Egyesült Államok hátrányban van az arktiszi ötök államaival, főként Oroszországgal szemben. Bár 2009 novembere óta bizonyossá vált, hogy az amerikai Los Angeles és Sea Wolf tengeralattjáró osztályok hajóin kívül a Virginia osztályúak is képesek a sarkvidéki körülmények közötti biztonságos működésre, jégtörő hajókból az USA mindössze hárommal rendelkezik, és csak az egyik – a Healey – kora és állapota mondható

megfelelőnek. A térségben 1993 óta évente megrendezik a *Northern Edge* nevű hadgyakorlatot, közel tízezer katona és repülőgép-hordozó részvételével, azonban ezek kivétel nélkül a nyári időszakra esnek, ami azt jelzi, hogy az Egyesült Államok Haditengerészete jelenleg nincs felkészülve az arktiszi vizeken téli időszakban végrehajtandó műveletekre.

Bár a kormány kiad az Arktisz biztonságával foglalkozó dokumentumot, tartanak gyakorlatokat, és továbbra is viták tárgyát képezik a sarkvidék-specifikus képesség- és kapacitásfejlesztések, az továbbra is világosan látszik, hogy az Arktisz ügye nem elsődleges prioritás az USA számára.

Oroszországi Föderáció („Mindénáron megvédjük”)

Oroszország újjáéledő nagyhatalomként a 2000-es évek eleje óta ismét egyre meghatározóbb a világpolitikában, és álláspontjának markáns képviselője a nemzetközi kapcsolatokban. Különösen igaz ez az Északi-sarkvidéket illető kérdésekre, hiszen egyrészt az ország elhelyezkedéséből fakadóan a térség geopolitikailag kiemelt szerepet tölt be, másrészt az ezredfordulót követően megindult fejlődés alapján szolgáló kőolaj- és földgázkészletek jelentős hányada is ezeken a területeken található. Ezért a többi arktiszi államhoz hasonlóan az orosz kormány rendelkezik kifejezetten a térségre vonatkozó direktívákkal és biztonsági dokumentumokkal, továbbá az általános stratégiák szintjén is kiemelt figyelmet fordít az Arktiszra.

Oroszország arktiszi politikáját két, egymáshoz szorosan kapcsolódó stratégiai dokumentum alapján írhatjuk le. „Az Oroszországi Föderáció alapvető arktiszi állami politikája 2020-ig és azon túl” nem sokkal az orosz külpolitikai koncepciót kö-

vetően, 2008 szeptemberében került elfogadásra, az Arktisz szempontjából lényeges iránymutatásokat tartalmazó, 2009. május 12-én elfogadott Orosz Nemzeti Biztonsági Stratégia pedig 2020-ig szól. Ez utóbbi dokumentum átfogó képet ad Oroszország komplex és integrált biztonsági helyzetéről, s a korábbiaktól eltérően már nem csak a katonai megközelítés dominál a nemzeti biztonság meghatározásakor. Az új stratégia számos veszélyt és kihívást azonosít, melyek között a gazdasági vonatkozású kérdések kiemelkedő szerepet kaptak: Oroszország felismerte, hogy gazdaságának a nyersanyagexporttól való erős függése veszélyt jelent. Ennek nyomán külön kitér arra, hogy hosszú távon a nemzetközi politika fókuszja várhatóan az energiatartalékok felé fog fordulni, ami érinteni fogja a Barents-tenger kontinentális talapzatát és az Arktisz más részeit is. A jövő energiahordozókért folytatott háborúinak kockázatát latolgatva az Arktisz potenciális helyszínként jelenik meg, s nyersanyagforrásait Oroszország meg fogja védeni. A stratégia emellett az Arktisz és más területek vonatkozásában is felhívja a figyelmet az infrastrukturális fejlesztések szükségességére.

A kimondottan az északi-sarkvidéki régióval foglalkozó dokumentum nem kevésbé átfogó szemléletmódot alkalmaz, mint a Nemzeti Biztonsági Stratégia: katonai, gazdasági és környezeti aspektusokkal éppúgy rendelkezik, mint társadalmi és politikai dimenzióval, és a 2020-ig terjedő időszakot három szakaszra tagolja:

– 2008–2010: feladata, hogy megalapozza Oroszország arktiszi igényeit, ehhez tudományos bizonyítékkal szolgáljon és kiterjessze a nemzetközi együttműködés lehetőségeit, valamint keretrendszer hozzon létre a kikötői infrastruktúra és az északi orosz gazdasági övezetek fejlesztésére;

– 2011–2015: a tervek szerint elvezet az orosz határok nemzetközi jogi elismeréséhez, valamint a nyersanyag-kitermelés és -szállítás terén meglévő orosz előnyök kiterjesztéséhez;

– 2016–2020: az Északi-sarkvidéket az Oroszországi Föderáció vezető stratégiai erőforrás-bázisává transzformálja.

Oroszország igyekszik minden eszközt megragadni, hogy a leírtaknak megfelelően tudja érvényesíteni az érdekeit az Arktiszon, amihez felhasznál tudományos bizonyítékokat éppúgy, mint a nem arktiszi szereplők elszigetelését célzó, előre megfontolt politikai lépéseket. Utóbbira jó példa a kizárólag az arktiszi ötök által 2008. május 28-án aláírt *Ilulissati Deklaráció (Ilulissat Declaration)*, amely diplomatikusan, de egyértelműen fogalmazza meg az öt részes ország álláspontját arra vonatkozóan, hogy a kérdéses ügyeket külső beavatkozás nélkül, egymás között kívánják rendezni. Ugyanakkor 2009-ben egy informális moszkvai diplomáciai egyeztetésen felmerült, hogy Oroszország együttműködjön Kanadával és esetleg Dániával, hogy közös beadványt készítsenek az ENSZ Kontinentális Talapzatok Határáért Felelős Bizottsága (CLCS) számára területi igényeik erőteljesebb demonstrálása érdekében.

Természetesen nem szabad megfeledkeznünk mindeközben a térséget érintő orosz katonai képességek megerősödéséről sem. Bár az orosz stratégiai dokumentumok az arktiszi szomszédokkal folytatott kooperáció szellemében készültek, arról is szó esik bennük, hogy új katonai képességek kialakítására és alkalmazására van szükség az északi területeken. Oroszország kiemelkedő – bizonyos szempontból stratégiai előnyt biztosító – tengerjáró képességekkel rendelkezik az északi jeges vizek tekintetében, hiszen nemcsak az egyetlen állam, amely tíz hajóból álló, nuk-

leáris meghajtású jégtörő flottával rendelkezik, de tekintélyes számú nukleáris és nem nukleáris meghajtású kutató és kereskedelmi hajója is van, amelyek alkalmasak az északi vizeken való közlekedésre. Oroszország előnye abból fakad, hogy a hidegháború végével nem állította le azonnal a nukleáris jégtörők építését, majd közel tízéves gazdasági kényszerszünet után folytatta a munkát. Mi több, 2010–2011-ben várhatóan 150 millió dollárt fordítanak az új nukleáris jégtörő flotta fejlesztésére.

Ez a tekintélyt parancsoló flotta fontos szerepet tölt be a közlekedés biztosításában, a nyersanyagok szállításában és a környezeti kutatásokban egyaránt, ugyanakkor Oroszország célja, hogy katonai jelenléttel is garantálja biztonsági érdekeit az Északi-sarkvidéken. Ennek számos jelét tapasztalhattuk az elmúlt években. 2004-ben például az Orosz Szövetségi Biztonsági Szolgálaton (FSZB) belül létrehozták az Arktiszi Igazgatóságot, majd 2008-ban az orosz haditengerészet felszíni egységei is visszatértek a sarkvidéki vizekre. A katonai vonatkozású események sorozata 2009-ben is folytatódott, és a következő években várhatóan a korábbiakat meghaladó aktivitással kell számolni. Ebben azonban nem az arktiszi fegyveres konfliktus kirobbantásának célját kell látnunk, sokkal inkább egy újjáéledő nagyhatalom törekvését globális szerepének és érdekeinek elismertetésére.

Kanada („A mi északunk, a mi örökségünk, a mi jövőnk”)

A területét tekintve a világ második legnagyobb országának – Oroszországhoz hasonlóan – két meghatározó stratégiai dokumentuma van, amelyekben az Arktisz kapcsán követendő irányvonalakat jelölik ki. A 2008 májusában megjelent Kanadai

Védelmi Stratégia hat alapvető feladatot jelöl ki a hadsereg számára, melyek közül az első – a hazai és kontinentális műveletekben való részvételre vonatkozó – pont kiköti, hogy a műveleti területek körébe beleértendő az Arktisz is. A stratégiai környezet értékelésekor a dokumentum kitér arra, hogy az északi-sarkvidéki régióban a változó éghajlati körülmények következtében megnyíló közlekedési útvonalak, a megnövekedő turizmus és a nyersanyag kitermelésének fokozódása kettős hatást gyakorol Kanadára. A nyilvánvaló gazdasági előnyök mellett számos új kihívással kell szembenéznie az országnak, elsősorban azon illegális tevékenységek kapcsán, melyek sérthetik szuverenitását és biztonságát, és amelyek a jelenlegihez képest nagyobb katonai jelenlétet igényelnek. Ennek megvalósulása érdekében megfelelő kiképzésre és felszerelésre van szükség, ami a számos légi és szárazföldi eszköz beszerzésén, valamint az aktív és tartalékos állomány növelésén túl hat-nyolc arktiszi körülmények közötti működésre alkalmas járőrhajó beszerzését jelenti. Végül a dokumentum arra is kitér, hogy az egyéni felszerelések fejlesztésén és a járműbeszerzéseken túl a védelmi programok között helyet kell kapjanak a radar- és műholdbeszerzések, melyek javítják az ország felderítési és felügyeleti képességeit, kiváltképp az arktiszi területeken.

Valamivel több mint egy évvel később, 2009 júliusában Kanada kiadta Északi Stratégiáját (*Northern Strategy*), amely négy pillérré épül:

- az arktiszi szuverenitás gyakorlása;
- a környezeti örökség védelme;
- a társadalmi és gazdasági fejlődés előmozdítása;
- az északi térség kormányzásának fejlesztése és tökéletesítése.

A szuverenitás gyakorlása alatt a kanadai északi jelenlét kiterjesztését és megerősítését, a térség megóvásának hangsúlyossá tételét, a saját területek definiálását és a régióról rendelkezésre álló tudás gyarapítását értik. A jelenlét erősítésével foglalkozó rész éles felütéssel indít, és határozottan kijelenti, Kanada kormánya rendelkezik a szükséges képességekkel és kapacitással, hogy őrizze és megvédje az ország szuverén arktiszi területeit földön, vízben és levegőben egyaránt, ehhez pedig „több csizma kerül az arktiszi tundrára, több hajó a jeges vizekre és élesebb szem az égboltra”.

Az új képességek megteremtése jelentős beruházásokkal is jár, amelyek egy részéről Stephen Harper miniszterelnök már 2007-ben nyilvános bejelentést tett. A katonai kiképzőbázison és mélyvízi kikötő fejlesztésén túl a dokumentumban megjelenik egy új, a Kanadai Parti Őrség flottáját tekintve minden eddiginél hatalmasabb és erőteljesebb jégtörő építése, a korábban már szóba került járőrhajók gyártása, valamint a Radarsat-2 alkalmazása és az *Operation Nanook* jellegű hadgyakorlatok folytatása is.

A kanadai területek meghatározása tekintetében a dokumentum az UNCLOS-szerződés rendelkezéseit tekinti mérvadónak, így a tudományos bizonyítékok gyűjtése és a CLCS-hez történő bemutatása egyértelmű szerepet kap. Erre Kanadának 2013-ig van lehetősége. A meglévő területi követelések kapcsán a dokumentum leszögezi, hogy ezek – legyen szó akár szárazföldről (Hans-sziget), tengerről (Beaufort-tenger, Lincoln-tenger) vagy épp az Északnyugati átjáróról – olyan diplomáciai keretek között zajló viták, melyek nem jelentenek Kanada szuverenitása és védelme szempontjából kihívást, nem akadályozzák az ezeknél fontosabb ügyekben

való együttműködést sem a többi északi állammal.

A térség gazdasági fejlődésének támogatására az Északi Stratégia új kormányzati szervek létrehozását és a vonatkozó programok megújítását, illetve újabbak készítését írja elő. A kanadai északi gazdaság sarokköveként jelölik meg a bányászatot, azon belül is a mintegy évi kétmilliárd dollárt hozó gyémántkitermelést és a gázipart, amelyből az őslakos közösségek a fejlesztésekre és a lakosság bevonására készült tervek alapján a becslések szerint több mint 16 milliárd dollárt profitálhatnak. A szárazföldi feltárások fejlesztése mellett hangsúlyos a tenger alatt fekvő nyersanyagforrások elérése és a legfrissebb geológiai elemző módszerek alkalmazása annak érdekében, hogy a környezet minél kisebb arányú háborgatásával minél hatékonyabb kitermelés folyhasson. Az északi területeken eltérőek a gazdasági alrendszerek és az infrastrukturális követelmények, ezért a kormány fejlesztéseinek alapvetően kell kötniük a helyi igényekhez, ami szoros együttműködést kíván meg a helyi közösségekkel és önkormányzatokkal.

Az északi területek ökoszisztémájának védelme és a jövő generációk számára történő megőrzése fontos eleme a kanadai kormányzati törekvéseknek. Erre jó példa a Nemzetközi Poláris (Sarkvidéki) Évhez való egyedülálló hozzájárulás, vagy a tervezett világszínvonalú kutatóállomás létrehozása, amely egyfajta központ szerepét töltené be az arktiszi tudományos tevékenységekkel és a felhalmozott tudás megosztásával kapcsolatban. A stratégia nemzetközi dimenzióban kulcsszerepet szán az Arktiszi Tanácsnak az északi ügyek rendezésében: Kanada elkötelezett a tekintetben, hogy a szükséges befolyást és forrásokat biztosítsa az Arktiszi Tanács számára annak hatékony működése érdekében.

Jól látszik, hogy az Arktisz problémakörét az Egyesült Államokhoz és Oroszországhoz hasonlóan Kanada is átfogóan kezeli, és igyekszik minden kihívásra megfelelően reagálni. Ennek szerves részét képezi az emberi tevékenység számára újonnan megnyíló területek katonai és biztonsági szempontok alapján történő védelme is, aminek a kielégítő ellátása érdekében azonban kiterjedt hadiipari beszerzésekre, a védelmi szféra fejlesztésére és a kiképzési rendszerek korszerűsítésére van szükség.

Norvégia

(„Jelenlét, aktivitás, tudás”)

Norvégia arktiszi biztonsága szempontjából központi kérdés az Oroszországgal fenntartott kapcsolat. Miközben ugyanis Norvégia barátságos és kooperatív viszonyt kíván fenntartani Moszkvával, számolnia kell Oroszország rámenős arktiszi aktivitásával is. Ennek megfelelően számos politikai iránymutatás szolgálja a jó kapcsolatok fenntartását, de azok megromlása esetére eközben a katonai erő fejlesztése is folyamatban van. Norvégia az elsők között reagált a változó arktiszi helyzetre, és a kormány még 2005 novemberében kiadta a Soria Moria-i deklarációt a nemzetközi politikáról (*The Soria Moria Declaration on International Policy*). A dokumentum második fejezete a legfontosabb régióként azonosítja az északit Norvégia biztonságának jövője szempontjából, és a külpolitikai prioritások között az első helyen szerepelteti az Északi Területek teljes körű stratégiájának kialakítását.

Aktív politikájának alapvetése, hogy a kormány az Északi Területeket Norvégia legfontosabb stratégiai célterületének tekinti az elkövetkezendő években. A biztonságpolitikai helyett energiapolitikai erőköz-

pontként sorolja be a következőesen Északi Területeknek nevezett régiót. A kormány kiemelt szándéka, hogy nemzetközi elismerést szerezzen a Spitzbergákkal kapcsolatos norvég álláspontnak a halászati zónák, az olaj- és gázkitermelés, valamint a környezetvédelem tekintetében. A deklaráció nyolc pontban rögzíti a kormány Arktisszal kapcsolatos tennivalóit:

- az Északi Területek Norvégia elsődleges stratégiai érdekeként történő meghatározása, a területekkel kapcsolatos munka erősítése szervezeti változások és politikai prioritások mentén;

- „Adminisztratív és Környezeti Együttműködési Akcióterv” bemutatása az Északi Területekre vonatkozóan;

- párbeszéd folytatása az Északi Területekről minden jelentős állammal, amelyet érdekei a területhez kötnek;

- a norvég védelem jelenlétének erősítése és a szuverenitás gyakorlása északon;

- a kooperáció erősítése Oroszországgal, és a munka folytatása annak érdekében, hogy megállapodás szülessen a rendezetlen határok ügyében;

- a kooperáció növekedésének támogatása a kereskedelem, a kőolaj, a halászat, a környezetvédelem, az egészség, az oktatás és kutatás, a turizmus, valamint az emberi kapcsolatok terén;

- a Barents-tengeri kooperáció és az Arktiszi Tanács munkájának erősítése;

- kölcsönös kezdeményezések a többi észak-atlanti parti állammal abból a célból, hogy nemzetközi vizekre vonatkozó környezeti szabványt fejlesszenek ki.

A deklaráció nyomán egy évvel később, 2006-ban készült el a Norvég kormány északi Stratégiája (*The Norwegian Government's High North Strategy*). A kanadaihoz hasonlóan gazdagon illusztrált, több mint hetvenoldalas dokumentum tíz fejezetben foglalkozik a norvég külpolitika

új dimenziójával, a tudásbázis és képességek építésével, az őslakosok helyzetével, az emberi kapcsolatokkal, a környezettel, a tengeri erőforrások kiaknázásával, a kőolaj-kitermeléssel, a tengeri szállítással, a kapcsolódó biztonsági és veszélyhelyzeti reagáló rendszerekkel, az üzleti lehetőségek fejlesztésével, valamint a stratégia követésével és megvalósulásával. A dokumentum hét fő prioritás mentén fogalmazza meg az ország teendőit:

- fennhatóság gyakorlása a Magas-Északon hitelt érdemlő, következetes és előre látható módon;

- a régióhoz kötődő ismeretek és tudás fejlesztése érdekében tett nemzetközi erőfeszítések élvonalában járni;

- a legjobb módon gondoskodni a környezetről és a természeti erőforrásokról a Magas-Északon;

- megfelelő keretrendszer biztosítása a kőolajjal kapcsolatos tevékenység további fejlesztéséhez;

- az őslakosok megélhetésének, tradícióinak és kultúrájának oltalmazása, az emberek közötti kooperáció fejlesztése;

- az együttműködés erősítése Oroszországgal.

A dokumentum egyértelművé teszi, hogy Norvégia és Oroszország számára a legfontosabb érdek a regionális együttműködés, ugyanakkor megerősítést nyer az igény a norvég fegyveres erők robusztus képességeire a régióban. A katonai képességeknek a kooperációval párhuzamos fejlesztését szintén megerősíti a Norvég Védelem 2008 (*Norwegian Defence 2008*) című stratégiai dokumentum, amely a norvég biztonság- és védelempolitikai irányelveket, valamint a védelmi erők szervezetét és feladatait együttesen tartalmazza. A dokumentum kimondja, hogy Norvégia kiemelkedő energiaexportőri helyzete és nagy kiterjedésű tengeri területeken található ter-

mészeti erőforrásaiért való felelőssége jelentős hatást gyakorol a biztonságpolitikájára. Ezért képesnek kell lennie arra, hogy fenntartsa szuverenitását, biztosítsa szuverén jogainak érvényesülését, és megfelelő módon gyakorolja fennhatóságát a norvég joghatóság alatt álló területeken.

Kimondja azt is: annak ellenére, hogy az északi térség kihívásai a gazdasági tényezőkkel állnak kapcsolatban, a norvég fegyveres erők műveleti képességei fontos szerepet játszanak. Az erőteljes norvég katonai jelenlét biztonságpolitikai szükségletből fakad, továbbá stabilitást és kiszámíthatóságot biztosít a régióban. A védelmi költségvetés keretszámaival kapcsolatban a dokumentum a kormány legfontosabb stratégiai célterületeként, különleges prioritást élvező régióként említi a Magas-Északot.

A norvég politikai iránymutatások sora azonban ezzel még nem ért véget, mivel a társadalmi vitára bocsátott északi stratégia alapján 2009-ben a kormány kiadta az *Új építőelemek északon – A következő lépés a kormány északi stratégiájában (New Building Blocks in the North – The next step in the Government's High North Strategy)* című, több mint negyvenoldalas dokumentumot, melyben a fő politikai célok és eljárások megmaradtak. A korábbihoz képest viszont egy lépéssel tovább megy, és konkrét intézkedési javaslatokat fogalmaz meg az alábbi területeken:

- a környezetről és klímaváltozásról szerzett ismeretek bővítése;

- a tengeri felügyelet, a veszélyhelyzeti készség és a tengeri biztonság erősítése;

- a kőolaj és a tenger megújuló energiaforrásainak használatában a fenntartható fejlődés ösztönzése;

- hozzájárulás a szárazföldi gazdaság fejlődéséhez;

- infrastruktúrafejlesztés;

– a szuverenitás szilárd kifejezésének folytatása és a határokon átnyúló együttműködés erősítése;

– az őslakosok kultúrájának és megélhetésének megóvása.

Miként a kormányzati dokumentumokból, úgy a norvég katonai és politikai vezetők nyilatkozataiból is kitérnek, hogy Norvégia nem tekinti Oroszországot magára nézve veszélyesnek, mint ahogy az orosz katonai fejlesztések sem Norvégia ellen irányulnak. Ugyanakkor szorosán követik a fejlesztéseket és eseményeket, mivel azok folyamatosan hatást gyakorolnak az ország biztonságpolitikai helyzetére, és nem vetik el annak lehetőségét sem, hogy az ellentétes érdekek miatt konfliktusos helyzet alakuljon ki. Norvégia tehát azzal számol, hogy bárárságtalan légi és tengeri környezetben találhatja magát, ahol komoly védelmi képességekre lehet szüksége. A rendkívül költséges hadihajó-beszerzés megvalósulása, a felfegyverzett Svalbard jégtörő-járőrhajó szolgálatba állítása, az amerikai F-35 vadászgépek 2015-öt követő rendszeresítése is ezt támasztja alá, hiszen ezeknek a hajóknak és repülőknak a képességei jóval túlmutatnak a halászhajók és a környezet védelmének követelményein. Ezeket az eszközöket harcra tervezték, Norvégia északi erőforrásait őrzi velük.

Dánia

(„Szaporodó kihívások”)

Grönland, a világ legnagyobb területű szigete felett dán politikai fennhatóság érvényesül, ez teszi a földrajzilag egyébként Észak-Amerikához tartozó sziget Dániát az arktiszi ötök tagjává. Politikai szinten a többi arktiszi országhoz hasonlóan Dánia is adott ki egyéni állásfoglalásokat a sarkvidéki kapcsolatokra vonatkozóan, illetve diplomáciai szinten aktív részese is azoknak.

A dán külügyminisztérium és a grönlandi tartományi kormány még 2008-ban adott ki közös stratégiát „Az Arktisz az átváltás idején” címmel, melyben a konfrontáció elkerülését és a regionális kooperációt hangsúlyozták. Ezt követően a dán kormány 2009-ben fogadta el a 2010-től 2014-ig terjedő időszakra vonatkozó Dán Védelmi Megállapodás (*Danish Defence Agreement*) című dokumentumot, amely kijelöli a fegyveres erők fejlesztésének irányait. A dokumentum már a bevezetőben felhívja a figyelmet az arktiszi régiók növekvő nemzetközi jelentőségére. A sarki jégsapka olvadása új lehetőségeket nyit a nyersanyag-kitermelésben és a hajózási útvonalak tekintetében, s a növekvő aktivitás megváltoztatja a régió geostratégiai megítélését és dinamikáját, ami számos kihívás elé állítja a dán fegyveres erőket. A haditengerészet kapcsán konkrét utalások találhatóak – a Grönland partjainál tapasztalható növekedő forgalomra hivatkozva – az észak-atlanti és arktiszi műveletekhez szükséges nagyobb méretű járőrhajó és multifunkcionális helikopterek beszerzésére. Később külön rész foglalkozik Grönland szigetével és az Arktisszal: a megváltozott körülmények miatt a grönlandi és feröeri parancsnokságok egyesítésével létrehozzák az Arktiszi Parancsnokságot. A dokumentum egy arktiszi reagáló erő kijelölését is előírja, amelyet a fegyveres erők azon kötelekeiből kell összeállítani, melyek sarkvidéki körülmények között is bevethetők. A térségben megnövekedett aktivitás nyomán környezeti kockázatelemzés, míg a fegyveres erők jövőbeni feladatai kapcsán átfogó tanulmány készítését írja elő a dokumentum.

Mivel az arktiszi régióval foglalkozó dán stratégiai dokumentumok kevésbé részletesek a többi ország hasonló dokumentumaihoz képest, tévesen arra következtet-

hetnénk, hogy Dánia lemaradásban van az arktiszi ötök többi tagjához képest. A téves következtetés levonása előtt azonban érdemes röviden áttekinteni az ország arktiszi törekvéseit és képességeit. A korábbi, dán vezetéssel vagy részvétellel zajló, tudományos szempontból kiemelkedő kutatási projektek (LORITA-1, LOMROG 2007) nyomán Dánia továbbra is komoly forrásokat mozgósít, és szoros együttműködést tart fenn elsősorban Svédországgal és Kanadával, amit jól példáz a 2009-ben megvalósult LOMROG-2 expedíció. A kutatás tulajdonképpen egyenes folytatása az első tektonikai adatgyűjtő expedíciónak, ami célját tekintve – nevezetesen tudományos bizonyítékok beszerzése a területi követelések alátámasztására – egybevág a másik négy ország hasonló tevékenységével. Dánia ezt – lévén 2004-ben 146.-ként csatlakozott az UNCLOS-szerződéshez – 2014-ig teheti meg.

Fegyveres erői kapcsán elmondható, hogy szerényebb képességekkel rendelkezik a másik négy arktiszi államnál – elég csak az összesen három jég törő hajóra vagy a négy Thetis osztályú fregatra gondolni. Azonban a Dán Királyi Haditengerészet sarkvidéki működésre is alkalmas járőrhajóit az 1990-es évek elején úgy alakították ki, hogy szükség esetén kiegészítő fegyverrendszereket lehessen rájuk telepíteni. A hajókat rövid időn belül fel lehet szerelni modern és magas harcértéket képviselő Harpoon és Sea Sparrow rakétákkal csakúgy, mint tengeralattjáró elleni torpedókkal, így rendkívül sokoldalú felhasználásuk válik lehetővé. A haditengerészet legújabb, a tervek szerint 2012–2013-ban szolgálatba álló Iver Huitfeldt hajóosztályának egységeit pedig már eleve felszerelik az említett fegyverrendszerekkel. A dán légierő fejlesztése is napirenden van, méghozzá a legmodernebb – köztük

az F-35 Joint Strike Fighter, az F/A-18 Super Hornet, a Gripen, illetve az Eurofighter Typhoon – vadászgépekkel, de az igazsághoz hozzátartozik, hogy az F-16-os vadászgépek leváltását célzó beszerzésről a döntést későbbre halasztották.

Dánia esetében a gyors ítékezés tévútra vezethet bennünket: a dán arktiszi politika lényegesen árnyaltabb képet mutat, mint az első pillantásra látszik. Dánia a másik négy arktiszi államhoz hasonlóan a 2000-es évektől komoly tudományos arktiszi kutatásokat végez, így nem kétséges, hogy felismerte a régióban végbemenő változások jelentőségét, ugyanakkor vetélytársaihoz képest törzsterülete távolabb esik az Északi-sarkvidéktől, aminek következtében a dán biztonságpercepció eltér a jelenlegi amerikai, orosz, kanadai vagy norvég felfogástól.

Az arktiszi nyolcak – A5 +Finnország, Izland, Svédország

Finnország, Izland és Svédország különleges helyzetben van, hiszen mindegyik állam rendelkezik a sarkkörtől északra fekvő területekkel. Közülük csak Izland birtokol arktiszi tengerpartot (a parányi Grimsey-sziget révén, amelyen áthalad az Északi-sarkkör), Finnországnak és Svédországnak azonban nincs közvetlen kapcsolata a Jeges-tengerrel, és törzsterületükön kívül eső arktiszi területekkel sem rendelkeznek. A három állam ezért, bár szoros kapcsolatot tart fenn az arktiszi ötökkel, nem tölt be komoly szerepet az északi-sarkvidéki folyamatokban. Számos együttműködési fórum munkájában vesznek részt, aktívan támogatják a régióban megvalósuló tudományos kutatásokat, azonban érdekérvényesítő képességük az Arktisz kapcsán csekélynek mondható. Elemzők egybehangzó

véleménye szerint ékes bizonyítéka ennek a korábban már említett Ilulissati Deklaráció, amelyet a 2008. május 27–28. között megrendezett jeges-tengeri konferencián fogalmaztak meg az arktiszi ötök képviselői, és ahova a dán külügyminiszter meg sem hívta e három ország képviselőit.

A jelenleg rendelkezésre álló információk alapján ez nem is lett volna indokolt, hiszen a közvetlen tengeri kapcsolat hiányán túl ezek az országok az elmúlt időszakban nem törekedtek aktívan az Északi-sarkvidék forrásainak birtoklására. Mivel a legfőbb finn és svéd stratégiai dokumentumokból kimaradt az Arktisz prioritásos területként történő kezelése, így célzott arktiszi stratégiával sem rendelkeznek, ezért jobbra csak külügyminiszteri nyilatkozatokra, illetve külpolitikai szakértők állásfoglalásaira támaszkodhatunk, amikor Finnország, Svédország és Izland arktiszi politikáját próbáljuk leírni.

Alexander Stubb finn külügyminiszter 2009. szeptember 29-én tartott előadást az Arktisz Központ (*Arctic Centre*) fennállásának 20. évfordulóján. Az arktiszi kihívások kapcsán előadásában három kulcskérdésre, a környezetre, a gazdaságra és a nemzetközi politikára fókuszált, és kijelentette, hogy az Arktiszt ismét a finn politika napirendjére kell tűzni. A jövőbeni politika alapvetéseit a külügyminiszter a földrajzi és történelmi kapcsolatok, valamint országának a régióhoz kötődő elemi gaz-

dasági, politikai és biztonsági érdekei mentén határozta meg. Az Arktisz ügyét mindenki ügyének tekintik, ezért véleménye szerint szükséges lenne az Arktiszi Tanácsot globális fórummá tenni, és az EU arktiszi politikájának erősítése is fontos lenne. A mindvégig nyolc arktiszi állammal számoló megközelítés több ponton is egybevághat Laila Freivalds svéd külügyminiszter 2004. szeptember 9-én tartott beszédével, amelyben nagy jelentőséget tulajdonított a nemzetközi tudományos és környezetvédelmi együttműködéseknek, valamint az EU arktiszi szerepvállalásának.

Mindhárom ország felismerte annak szükségességét, hogy részletes stratégián alapuló arktiszi politikát alakítson ki, azonban ennek megvalósítása lassan halad. Talán Finnország jár a három ország közül az élen, hiszen 2010. április 8-án a kormány tanácsadó testületet állított fel az arktiszi ügyek finn aspektusainak koordinálására. A 2013-ig terjedő időszakra kijelölt testület a parlamenti nyári szünet előtt be is terjesztette Finnország arktiszi régióra vonatkozó stratégiáját, amelyet a finn parlament 2010. június 4-én el is fogadott. A stratégia elsősorban a külkapcsolatokra helyezi a hangsúlyt, és a biztonságot, a környezetet, a gazdaságot, az infrastruktúrát, valamint az őslakosokat érintő ügyek mellett a nemzetközi intézményekkel és az Európai Unió arktiszi politikájával foglalkozik részletesebben. ■